

„ЕКОНОМСКА ОДРЖИВОСТ ПОЉОПРИВРЕДНИХ ГАЗДИНСТАВА АП ВОЈВОДИНЕ“

Носилац пројекта: Пољопривредни факултет Нови Сад - Департман за економику пољопривреде и социологију села, Трг Д. Обрадовића 8, 21000 Нови Сад

Финансијер пројекта: АУТОНОМНА ПОКРАЈИНА ВОЈВОДИНА - ПОКРАЈИНСКИ СЕКРЕТАРИЈАТ ЗА ВИСОКО ОБРАЗОВАЊЕ И НАУЧНОИСТРАЖИВАЧКУ ДЕЛАТНОСТ

Краткорочни пројекат од посебног интереса за одрживи развој у АП Војводини у 2021. години

За привреду Републике Србије (РС) пољопривреда представља стратешки значајну грану. У укупном бруто домаћем производу (БДП) земље, пољопривреда учествује са 6,3%. Уколико се допринос пољопривреде посматра из шире перспективе, преко повезаних привредних грана (произвођача инпута и корисника сировина), наведено учешће се значајно повећава. АП Војводина као пољопривредно најразвијенији регион РС, располаже са 1.587.440 хектара коришћеног пољопривредног земљишта (КПЗ), односно 45,3% укупних коришћених пољопривредних површина РС се налази у овом региону.

Према Попису пољопривреде из 2012. године, у Војводини има 147.624 газдинстава, односно 23,4% газдинстава целе РС. Многа од ових газдинстава не прелазе праг економске величине од 4.000 евра стандардне вредности производње, односно не воде се као комерцијална газдинства. Највећи проценат газдинстава економске величине преко 4.000 евра стандардне вредности производње (91,1%) у РС чине мала (породична) пољопривредна газдинства (ПГ). Ситуација у Војводини се много не разликују, што јасно говори о значају поменутих газдинстава за развој целокупне пољопривреде АП Војводине, а тиме и РС.

Одрживост пољопривреде је врло значајна и актуелна тема у данашње време. Сам концепт одрживости се разматра са три основна аспекта: економски, социолошки и еколошки. Економска одрживост пољопривредних газдинстава се помиње у многим истраживањима и ту се превасходно разликују два различита схватања: (1) амерички и (2) европски концепт. Имајући у виду специфичности анализираних података и одређена ограничења FADN базе, аутори су у фокус ставили различите индикаторе профитабилности и продуктивности, и приказали моделе за оцену економске одрживости газдинстава Војводине на основу поменутих показатеља.

Предмет истраживања овог пројекта су производно-економска обележја пољопривредних газдинстава АПВ која улазе у FADN узорак, односно прелазе праг економске величине од 4.000 евра стандардне вредности производње за период од 2015. до 2020. године. Делимично се разматрају и остварени резултати пословања привредних друштава (предузећа) из области пољопривреде која послују на подручју АП Војводине у наведеном периоду. Основни циљ пројекта је да се успоставе методолошке и апликативне основе система за израду редовних анализа и састављање извештаја о економској одрживости пољопривредних газдинстава различитих типова производње на територији АПВ.

Најважнији **резултати истраживања** могу се систематизовати у следеће целине:

- 1) Профитабилност пољопривредних газдинстава,
- 2) Продуктивност пољопривредних газдинстава,
- 3) Основни индикатори одрживости пољопривредних предузећа.

1. Профитабилност пољопривредних газдинстава АП Војводине

Оценом индикатора профитабилности треба показати која газдинства су економски одржива и имају predisпозиције за достизање бољих економских резултата у будућности. Индикатор профитабилности који се превасходно користи у овом истраживању је стопа приноса на капитал (енг. ROE – Return on

equity) која се рачуна из односа нето добити и сопственог капитала газдинстава. У првој табели су приказане вредности ROE индикатора за газдинства стандардне вредности производње од 4.000 до 25.000 евра. На основу приказаних резултата, јасно је да газдинства која се баве хортикултуром и повртарством (ХОП), млечним говедарством (МЛЕ) и воћарством и виноградарством (ВОВ) имају најбоље коефицијенте, односно имају највећу профитабилност.

Тип производње	ROE					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ратарство (РАТ)	0,114	0,206	0,089	0,102	0,122	0,140
Хортикултура и повртарство (ХОП)	0,288	0,256	0,239	0,253	0,242	0,267
Воћарство и виноградарство (ВОВ)	0,135	0,230	0,138	0,215	0,232	0,244
Производња млека (МЛЕ)	0,224	0,115	0,201	0,284	0,180	0,261
Различита стока која се напаса (СТО)	0,106	0,146	0,144	0,164	0,169	0,166
Свињарство и живинарство (СВЖ)	0,096	0,116	0,173	0,203	0,213	0,182
Мешовита биљна и сточ. производња (МЕШ)	0,088	0,135	0,139	0,143	0,170	0,155
АП Војводина	0,144	0,173	0,163	0,198	0,185	0,203

ХОП газдинства су у свим посматраним годинама остварила најбоље резултате посматраног показатеља, осим у 2018. години када су МЛЕ газдинства испред њих. Посматрани коефицијенти су код ХОП газдинстава прилично високи и крећу се у интервалу од 0,239 до 0,288. Овако високи коефицијенти резултат су превасходно високо интензивне производње. Са друге стране, РАТ газдинства углавном остварују најниже стопе приноса на капитал, односно ова газдинства су најмање профитабилна.

У следећој табели приказане су вредности ROE индикатора за газдинства економске величине веће од 25.000 евра. Овде се може констатовати да су газдинства која се баве свињарством и живинарством (СВЖ) најпрофитабилнија, док ХОП и МЛЕ газдинства такође остварују високе стопе профитабилности.

Тип производње	ROE					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
РАТ	0,078	0,160	0,083	0,193	0,139	0,157
ХОП	0,040	0,244	0,224	0,230	0,228	0,224
ВОВ	0,086	-0,019	0,215	0,156	0,165	0,218
МЛЕ	0,208	0,227	0,219	0,216	0,220	0,215
СТО	0,117	0,090	0,131	0,144	0,176	0,170
СВЖ	0,229	0,262	0,238	0,249	0,236	0,242
МЕШ	0,136	0,176	0,187	0,197	0,184	0,184
АП Војводина	0,124	0,167	0,178	0,194	0,196	0,205

СВЖ газдинства су у свим посматраним годинама остварила највише стопе приноса на капитал. Наиме, ROE индикатор се код ових газдинстава кретао у интервалу од 0,229 до 0,262. Са друге стране, газдинства ратарског типа су уз газдинства која се баве екстензивним сточарством (СТО) најмање профитабилна.

2. Продуктивност пољопривредних газдинстава АП Војводине

Продуктивност, уз економичност и рентабилност, представља један од основних показатеља ефикасности пословања. С тим у вези, овај индикатор је врло значајан у оцени економске одрживости пољопривредних газдинстава. Овде је продуктивност рада рачуната помоћу два основна индикатора у FADN методологији. Први је нето додата вредност по годишњој јединици рада, а други коришћени индикатор продуктивности рада је нето добит по неплаћеној радној снази (члановима породице носиоца

газдинства. У табели су приказане вредности првог индикатора продуктивности за газдинства економске величине од 4.000 до 25.000 евра. Приметно је да у последње четири посматране године газдинства која се баве хортикултуром и повртарством остварују најбоље индикаторе продуктивности рада. Иако се овде ради о високо интензивној производњи која захтева највећа улагања људског рада, и остварени резултати су овде најбољи.

Тип производње	Нето додата вредност по ГЈР (у 000 РСД)					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
РАТ	1.615,8	2.363,4	1.650,3	2.234,0	2.542,8	2.600,6
ХОП	632,3	771,6	2.047,4	4.255,7	5.489,3	5.651,4
ВОВ	680,4	2.240,0	1.664,9	1.544,1	2.068,7	2.296,2
МЛЕ	780,9	947,6	997,7	1.339,9	1.389,9	1.281,3
СТО	384,2	687,0	996,8	1.160,2	1.146,2	1.191,6
СВЖ	779,2	361,6	1.002,5	1.693,1	2.913,0	2.184,9
МЕШ	758,9	959,6	1.047,8	1.393,9	1.736,0	2.281,7
АП Војводина	1.316,4	1.898,6	1.487,2	2.037,8	2.458,6	2.530,0

Са друге стране, најмању продуктивност у скоро свим посматраним годинама остварују МЛЕ газдинства. Ова газдинства такође захтевају велика улагања рада, али остварени резултат по јединици рада је овде најнеповољнији у односу на све посматране типове производње. Ако разматрамо продуктивност рада на основу нето добити по неплаћеној радној снази, најбоље вредности поменутог индикатора остварују такође ХОП газдинства (2020: 6.703,9 хиљада РСД по НРС), а најлошије резултате имају СТО газдинства (2020: 1.234,4 хиљада РСД по НРС).

У следећој табели приказан је поменути индикатор продуктивности код газдинстава SO вредности веће од 25.000 евра и добијени резултати су значајно другачији. Наиме газдинства која се баве СВЖ остварују најбољу продуктивност у овој групи економске величине у свим годинама сем у 2017. и 2020. години када су ВОВ и РАТ газдинства, респективно, остварила највећу продуктивност. Газдинства која се баве ХОП остварују најмању продуктивност преваходно због неопходности улагања значајне количине рада са већим коришћеним земљишним површинама.

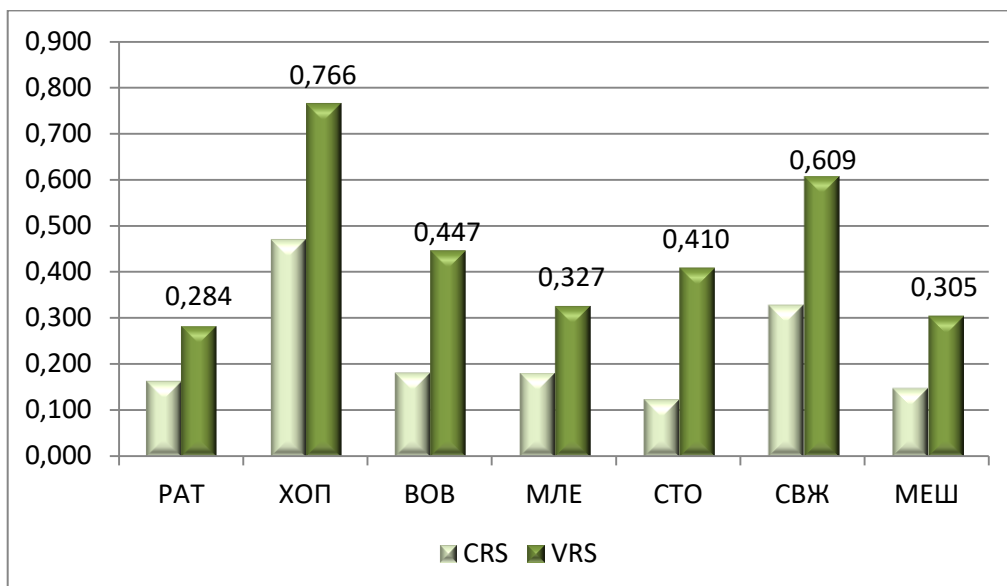
Тип производње	Нето додата вредност по ГЈР (у 000 РСД)					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
РАТ	3.801,3	5.637,9	3.572,1	5.930,5	5.723,3	6.426,1
ХОП	278,6	1.529,0	1.170,4	982,0	1.471,8	2.404,9
ВОВ	1.583,0	-818,2	5.594,8	3.409,0	3.925,8	4.587,2
МЛЕ	3.366,6	3.222,1	3.203,7	3.457,2	4.007,1	5.370,3
СТО	2.262,3	1.496,9	2.452,5	3.301,8	4.973,7	4.279,9
СВЖ	5.301,2	8.930,7	4.871,2	10.932,8	6.912,8	5.939,0
МЕШ	1.957,4	2.314,5	4.107,9	4.606,4	4.224,5	4.247,8
АП Војводина	3.363,0	4.663,3	3.637,2	5.667,4	5.308,1	5.890,7

У наставку је анализирана техничка ефикасност газдинстава применом DEA методе које се неретко користи у оцени продуктивности пољопривредних газдинстава. Укупна вредност производње је коришћена као аутпут варијабла. На страни инпута се најчешће користе три основна фактора пољопривредне производње: земљиште, радна снага и капитал, односно коришћено пољопривредно

земљиште, укупна коришћена радна снага (плаћена и неплаћена) изражена у ГЈР и укупна вредност имовине, док је као четврти инпут узета укупна међуфазна потрошња газдинства.

Вредности добијених коефицијената у моделу са константним приносом на обим (CRS) и променљивим приносом на обим (VRS) се крећу од 0 до 1 (1 ефикасно газдинство). Просечна техничка ефикасност на газдинствима Војводине била је 0,332 што је прилично низак резултат и указује на могућност смањења коришћених инпута на газдинствима. Наиме, у циљу максимизације добијених резултата неопходно је боље управљати постојећим ресурсима на газдинствима.

Ако посматрамо различите типове производње, приметно је да су газдинства која се баве хортикултуром и повртарством најефикаснија, пошто имају коефицијент ефикасности 0,766. Ова газдинства врло добро користе постојеће ресурсе, мада такође треба нагласити да и овде постоји одређена резерва за смањење коришћених инпута. Наиме, код ХОП газдинстава могуће је смањити коришћене инпуте за 23,4%, а да се при томе не смањи укупна вредност производње (коришћени аутпут). Што се других типова газдинстава тиче, СВЖ газдинства остварују добар коефицијент ефикасности (0,609), као и газдинства која се баве воћарством и виноградарством (0,447). Најниже коефицијенте остварују газдинства која се баве ратарском производњом (0,284), којих има и највише на подручју Војводине.

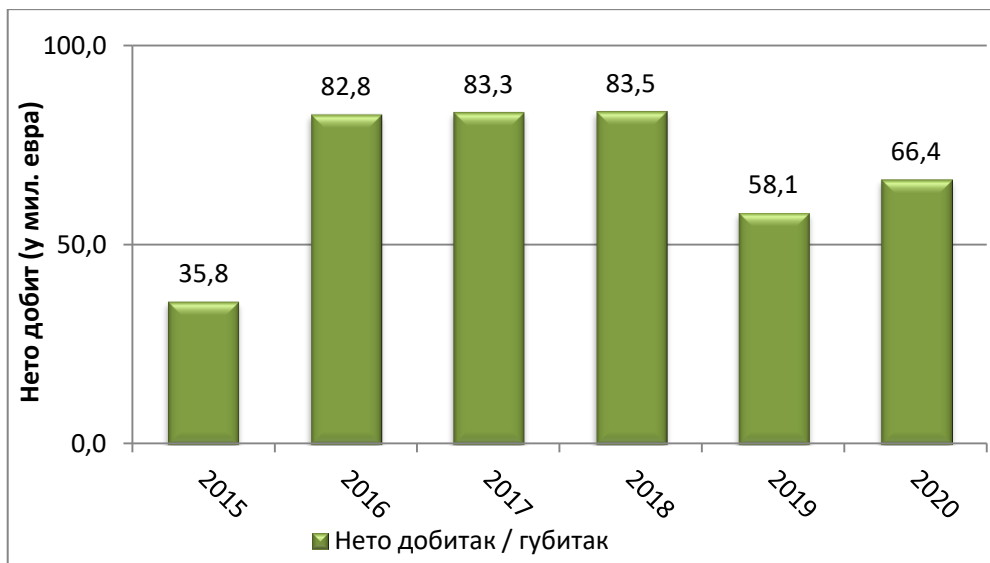
Како би се оценио достигнути ниво економске одрживости газдинстава није могуће посматрати изоловано профитабилност или продуктивност газдинстава. Стога је неопходно довести у везу претходно обрачунате индикаторе профитабилности, продуктивности, техничку ефикасност газдинстава. Оно што је приметно на основу претходних анализа јесте да интензивнија газдинства попут ХОП, СВЖ и ВОВ газдинстава остварују углавном боље резултате код свих рачунатих индикатора и да су она достигла виши ниво економске одрживости у односу на друге типове производње, а поготово у односу на СТО и ПАТ газдинства.

3. Основни индикатори одрживости пољопривредних предузећа

Анализа профитабилности пољопривредних предузећа урађена је на основу финансијских извештаја, односно збирних биланса које прикупља и обрађује АПР. Пољопривредна предузећа располажу веома вредном имовином од око 4,2 милијарде евра (2020). То је за 36,2% више у односу на 2015. годину, што представља веома значајно повећање вредности имовине. Нето сопствени капитал (чиста имовина) бележи још већи раст (за 60,3%), што указује да је имовина расла брже од обавеза, односно на смањење степена задужености предузећа. Укупан приход ПП у посматраном шестогодишњем периоду увећан је за

14,5% (3,0 милијарди евра у 2020. години), што указује на пад ефективности имовине, односно смањење коефицијента обрта.

Пољопривредна предузећа Војводине су у свим посматраним годинама остварила позитиван нето финансијски резултат. Такође, приметна је растућа тенденција нето добити код ПП, сем у 2019. години када је прекинута на кратко. Наиме, нето добит се у 2019. у односу на 2018. годину смањила за 30,4%, потом је у 2019. години настављен пораст. Приликом оцене финансијског резултата треба имати у виду да исказани збирни резултат представља нето (пребијени) резултат свих 1.903 ПП која имају седиште у АПВ. Међу њима постоје добра предузећа која остварују високу добит, али и она са великим губицима. У 2020. години позитиван нето финансијски резултат исказала су 1.049 ПП, односно 55,1% од укупног броја предузећа. Ова предузећа остварила су 120,6 милиона евра нето добитка. Нето губитак је исказало 854 ПП у укупном износу од 54,2 милиона евра.

У следећој табели дата је стопа приноса на сопствени капитал (ROE) као основни индикатор профитабилности пословања предузећа. Стопа приноса на сопствени капитал била је позитивна у свим посматраним годинама, али на релативно ниском нивоу. Од 2017. године бележи се благи пад приносне моћи капитала, које је прекинут у последњој 2020. години када је ROE индикатор био 0,033 што је за 6,6% веће у односу на 2019. годину (ROE = 0,031).

ПОЗИЦИЈА	Вредност (у мил. евра)					
	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1. Нето добитак	35,8	82,8	83,3	83,5	58,1	66,4
2. Просечан нето капитал	1.228,8	1.296,0	1.518,5	1.729,2	1.897,9	2.033,6
3. ROE (1 / 2)	0,029	0,064	0,055	0,048	0,031	0,033

Како би оцена економске одрживости била потпуна потребно је сагледати ширу слику и притом анализирати и социолошки и еколошки аспект одрживости газдинстава. Што се социолошког аспекта тиче овде се разматрају аспирације младих људи ка пољопривреди у циљу унапређења производње, унапређење старосне и демографске структуре руралних подручја, побољшање квалитета живота људи у руралним подручјима, итд. Међу младима из узорком обухваћених села присутна је одређена радна активност у пољопривреди, али је она по потреби, спорадична и уколико се затражи. Млади не учествују у великој мери у доношењу одлука на газдинствима што представља велики проблем. Младим људима који су се професионално определили за пољопривреду треба посветити одређену пажњу. Да системски буду препознати и уважени. Потребна им је добра институционална подршка која није само

декларативна. Пре свега адекватна и релативно стабилна аграрна (и рурална) политика, као и одређени подстицаји усмерени баш на ову друштвену групу.

Један од начина да се оствари одрживи развој руралних подручја и да се повећа учешће младих у пољопривредним и другим повезаним делатностима јесте свакако кроз диверзификацију економских активности на газдинствима. Диверзификација има позитиван утицај на остваривање одрживог развоја руралних подручја у све три развојне димензије (економска, еколошка, социјална). Утицај на економску одрживост остварује се на основу обављања делатности које се организују у оквиру пољопривредних газдинстава, а представљају својеврсну надоградњу примарне пољопривредне производње (прерада примарних пољопривредних производа у оквиру мањих прерађивачких погона, рурални туризам, и др.). Утицај диверзификације привредних активности на еколошку одрживост руралног развоја и очување природних ресурса огледа се у организовању органске пољопривредне производње, која се базира на принципима одрживог развоја. Поред органске пољопривредне производње, еко-туризам представља делатност која, поред економских, доноси и низ еколошких бенефита руралним срединама. Најзад, социјална, а пре свега, демографска одрживост руралних подручја, може у великој мери да се базира на могућностима које пружа диверзификација привредних активности. Наиме, искуства потврђују да развој терцијарног сектора, како у ендегеном, тако и у оквиру егзогеног модела диверзификације, утичу на раст запослености, а самим тим и прилив младе, радно-активне популације у рурална подручја. На овај начин, кроз економске подстицаје, млади људи се могу мотивисати за живот у руралним подручјима, чиме се доприноси побољшавању демографске структуре, а самим тим и социјалне одрживости.